

DDOI 10.31909/26168774.2021-(55)-10
УДК 94:[347.91/.99:323.281](47+57:477)«1918/1937»

**FUNCTIONING OF SOVIET PUNISHMENT-REPRESSIVE BODIES OF THE
JUDICIAL SYSTEM IN UKRAINE (1918–1937)**

**ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДЯНСЬКИХ КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНИХ ОРГАНІВ
СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ (1918–1937 РР.)**

Ольга Морозова

доктор історичних наук, професор
E-mail: olga_chdu@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4627-2189
Research ID: E-5121-2019
Чорноморський національний університет
ім. Петра Могили, Україна

Olha Morozova

Doctor of historical sciences, professor
E-mail: olga_chdu@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4627-2189
Research ID: E-5121-2019
Petro Mohyla Black Sea National University,
Ukraine

Анастасія Фісун

магістр
E-mail: fisun1099@gmail.com
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

Anastasiia Fisun

Master
E-mail: fisun1099@gmail.com
Petro Mohyla Black Sea National University,
Ukraine

ABSTRACT

The article reveals the main functions and features of the work of punitive and repressive bodies of the judiciary in Soviet Ukraine. The activities of such repressive structures as the People's Court, the Revolutionary Military Tribunal, the All-Ukrainian Emergency Commission and the Supreme Court were studied. Based on the study of central and departmental regulations, attention is focused on the tasks of punitive and repressive bodies to curb anti-Soviet manifestations among the population. The main scientists who researched this topic were singled out. Soviet and modern Ukrainian researchers are singled out. Among the Soviets we can single out M. Skrynnik, A. Khmelnytsky and D. Suslo; I. Usenko, A. Useinova, V. Egorova, M. Demida were singled out among modern Ukrainian scientists. The relevance of the study is determined by the fact that the modern judicial system of Ukraine has a number of shortcomings and needs to be reformed. Thus, the author identified the main features of repressive structures and studied their functioning in the period from 1918 to 1937. Which makes it possible to understand the structure of the work of punitive and repressive bodies of this period. This article shows the analysis of the judicial system at different stages of its development. Thus, the activity of the People's Court and the decisions made by the court are considered. Each sentence was subject to immediate execution, so it was almost impossible to avoid execution. In turn, the decisions of the All-Ukrainian Emergency Commission were not subject to appeal. If the commission has made a decision, it is correct and cannot be appealed. The repressions of the All-Ukrainian Emergency Commission were replaced by the Supreme Court, which began to work under a single judicial system. It is important to prevent punitive and repressive manifestations in the judicial system of the Ukrainian state. Therefore, addressing the functioning of the Soviet punitive and repressive bodies of the judicial system in Ukraine will help to develop mechanisms to prevent the emergence of punitive and repressive signs in any part of the court system of Ukraine.

Key words: *punitive and repressive bodies, USSR, court, judicial system, People's Court, AUEC, Supreme Court.*

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть спостерігається значний інтерес науковців до розвитку судової системи, особливо часів радянської доби. Судова система радянської України зазнала кардинальних змін протягом 1918–1937 рр. Були скасовані всі судові інстанції, які функціонували до радянської влади. Друга половина 30-х рр. ХХ ст. в історії радянського судочинства стала періодом завершення централізації судової системи й остаточного зосередження функцій судового управління. Реформування системи судоустрою призвело до того, що суд посів особливе місце в суспільному житті громадян.

Актуальність теми. Дослідження судової системи радянської України дає змогу побачити особливості функціонування судів у межах радянських карально-репресивних органів і їх пряму причетність до загальносоюзної радянської репресивної машини, виробити механізми щодо запобігання появи каральних та репресивних ознак у будь-якій ланці системи суду України.

Мета дослідження – з'ясувати особливості функціонування радянської карально-репресивної системи в судовій галузі України.

Автори поставили перед собою такі завдання:

- виокремити основні органи судової системи;
- з'ясувати особливості функціонування Народного суду, Всеукраїнської надзвичайної комісії (далі – ВУНК) та Верховного суду.

Період радянської України в історії судового будівництва є одним із найсуперечливіших. З одного боку, відбувалося пристосування судової влади під бажання партійної верхівки, з іншого – фактична декларація права на оскарження судового рішення. Це призвело до постійних змін у судовій системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У радянські часи не було ґрунтовних досліджень з історії функціонування судової системи УСРР, але приділялася значна увага історії суду та права СРСР. Зокрема, це можна побачити в працях М. Скринник (Скрынник, 1924: 5-8), А. Хмельницького (Хмельницкий, 1921: 5-17), Д. Сусла (Сусло, 1968) тощо. Публікації, що стосувалися питань судоустрою, як правило, мали ідеологічний характер. Праці Д. Сусла «Історія суду Радянської України (1917–1967 рр.)» (Сусло, 1968), «Развитие органов правосудия и их деятельность в Украинской ССР» (Сусло, 1973), «Организація судових органів Української РСР в період 1917-1925 рр.» (Сусло, 1960) склали ліву частку в питанні судочинства.

Процес розвитку судової влади в Україні посідає важливе місце в сучасній українській історіографії. Однією з найґрунтовніших праць сучасних українських науковців є монографія «Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку» за редакцією І. Усенка (Усенко, 2014). У монографії представлені дослідження широкого діапазону даної проблеми, від філософських і теоретико-правових засад судової системи й до становлення судової влади в незалежній Україні. У роботі презентовані найбільш актуальні та маловисвітлені аспекти теми. Дане дослідження містить інформацію щодо становлення українського радянського судочинства (1917–1921 рр.), функціонування судових органів радянської України у міжвоєнний період (1922–1941 рр.) та ін.

Базовими роботами щодо висвітлення питань розвитку судової системи радянської України варто вважати «Некоторые аспекты внедрения судебной системы УСРР после реформы 1922 г.» (Усеїнова, 2011) та «Судова реформа УСРР 1922–1929 рр.: етапи, принципи, цінність досвіду» А. Усеїнової (Усеїнова, 2010). Статті дослідниці спрямовані на аналіз судових реформ 1922–1929 рр. в УСРР. У роботі «Некоторые аспекты внедрения судебной системы УСРР после реформы 1922 г.» стверджується, що «перші проекти концепцій реформи почали розроблятися в РРФСР» (Усеїнова, 2011).

Дослідниця В. Єгорова (Єгорова, 2011) у статті «Історичні етапи становлення та розвитку конституційно-правового статусу суддів судів загальної юрисдикції» (Єгорова,

2011) визначає загальні етапи становлення судової системи, приділяючи значну увагу періоду радянської України. Авторка висвітлила ситуацію щодо визначення конституційно-правового статусу суддів судів загальної юрисдикції в Україні.

Дослідник М. Деміда у праці «Початок сталінського суду: за матеріалами особливої папки (1924–1925 рр.)» (Деміда, 2016) розширив уявлення про роль суду та правосуддя в політичній і правовій думці в Україні на початку встановлення сталінського режиму.

Однак, незважаючи на певні розробки теми дослідження в українській історіографії, проблема все ж потребує подальших ґрунтовних досліджень. Маловивченими залишаються аспекти роботи народних судів, Всеукраїнських надзвичайних комісій та Верховного суду.

Виклад основного матеріалу. Початок радянської влади в Україні, як правило, сприймається сучасними вченими як роки нехтування будь-якими правовими формами, відчутної переваги позасудових органів і надзвичайної юстиції. Однак на той момент підхід до судової влади повністю вписувався в умови започаткованого більшовицькою владою кардинального соціального експерименту та заслуговує на об'єктивне неупереджене вивчення (Скрынник, 1924: 5).

Судова система Радянської Росії вибудовувалася, долаючи організаційну і судову строкатість, що склалася на місцях в перші післяреволюційні місяці. Однак, військово-політична ситуація, яка сформувалася в 1918–1921 рр., чинила на судове будівництво незмінно деформуючий вплив. У результаті базисна радянська новація в сфері судоустрою відкристалізувалася в 1918 р. ідеєю «єдиного народного суду» (закріплена в Програмі РКП (б) 1919 р. (Программа Российской Коммунистической Партии (большевиков), 1919)) – втілювана в життя неповноцінно, яка супроводжувалась розвитком і систематизацією процесуального законодавства, в обставинах домінування ревтрибуналів* і значного поширення позасудової репресії (Литвин, 2004).

10 січня 1918 р. була оприлюднена постанова Народного Секретаріату України від 4 січня 1918 р. «Про введення Народного суду (Постанова Народного Секретаріату України, 1918)» (Історична довідка Яготинського районного суду Київської області). Вся судова влада на території УСРР належала Народним Судам та Радам (З'їздам Народних Суддів) та Революційним трибуналам. Право винесення вироків у кримінальних справах і рішення у цивільних справах належало виключно Народним Судам і Ревтрибуналам. Постанова передбачала негайну ліквідацію всієї судової системи, яка залишилася після падіння Російської імперії, і організацію дільничних Народних судів із розрахунку 1 суд на 10 000 осіб, а також повітових і міських судів по одному в кожному повіті й місті, виділеному з повіту. До складу кожного суду входило 10 суддів, з них 2 постійних і 8 чергових. Справи розглядалися у складі 1 постійного і 4 чергових суддів. Судовий процес був доволі ефективний і простий. Суди засідали цілодобово, в будь-який час (Печатня, 1919: 141).

Дільничні Народного суду розглядали справи, де покарання зводилося до позбавлення волі строком до одного року або штрафу в 5 000 руб. і стягненням на користь потерпілої сторони майна вартістю не більше 5 000 руб. (Фісун, 2021). Якщо міра покарання передбачалася більшою, справа передавалася на розгляд повітів чи міського суду. Вироки і рішення Народного суду (дільничних, повітових і міських) були остаточними і підлягали негайному виконанню. Кожна справа при виявленні нових «істотних обставин» могла бути переглянута тим же судом (Сушло, 1968).

Згідно з декретом «Про суд» від 21 лютого 1919 р. Народні суди засновувалися в кількості не менше одного на кожен Радянський район, повітовий чи міський (Печатня, 1919: 141). Такий розподіл підсудності нагадував розмежування між колишніми мировими і загальними судами. Певною мірою дільничні суди мали замінити колишню мирову юстицію. У Радянській Росії теж вдалися до такої практики, хоча й не одразу. Мирова

* ревтрибунал – це спеціальний судовий орган, створений більшовиками після перевороту в Росії, а згодом і на інших зайнятих територіях.

юстиція тут не скасовувалася, а лише призупинялася. Апеляційний і касаційний порядок перегляду справ не був передбачений, хоча у випадку знаходження «нових істотних обставин» справа могла переглядатися тим самим судовим органом. Апеляційне оскарження було відсутнє, що відомий діяч «червоної юстиції» О.І. Хмельницький розтлумачував так: «Вже давно було ясно, що апеляційний суд є значно гіршим судом, ніж суд першої інстанції. Передусім цей суд, віддалений від місця і часу тих фактів, які покладаються в основу процесу, природно своєю тенденцією прагнув до того, щоб обмежити розгляд справи по суті. Цілком зрозуміло, що, коли питання про утворення судів стало в усій повноті, ми визнали доцільним принцип апеляційного оскарження скасувати» (Хмельницький, 1921).

Народні Суди та Народні Слідчі обираються на один рік; органу радянської влади, який їх обрав, надавалося право дострокового зміщення обраних Суддів та Слідчих. Згідно ст. 31 «Тимчасового положення про Народні Суди»: «Списки Народних Засідателів склалися на 6 місяців ...» (Хмельницький, 1921: 158).

Що стосується слідства, то по закінченню попереднього слідства справа направляється до Народного Суду, який попередньо у складі всього одного постійного Народного Судді вирішує питання стосовно того, чи підлягає справа дослідженню, припиненню на основі вказаної у ст. 15 «По закінченню слідства справа надходить до Трибуналу, який розглянув таке у розпорядчому засіданні... (Печатня, 1919: 158)», або подальшому направленню, і в останньому випадку призначає справу до слухання в судовому засіданні (Печатня, 1919: 162).

Обвинувачення та захист в Народному Суді здійснюються членами Колегій Обвинувачів та Правозаступником по черзі, встановленій Радою (З'їздом) Народних Суддів. При виробництві справи Народний Суд не був зв'язаний ніякими обмеженнями щодо способів розслідування істини. При розслідуванні справ Народний Суд підкорювався декретам Робітничо-Християнського Уряду України. Народні Суди та Ради Народних Суддів проголошують вироки та рішення іменем Української Соціалістичної Радянської Республіки (Печатня, 1919:162-163).

Із моменту відновлення радянської влади в 1918 р. система судових органів була доповнена новими ланками. Протягом 1918 р. в Радянській Росії, що була орієнтиром для українських більшовиків, було змінено ставлення до військової юстиції. Відповідно до декрету «Про революційні трибунали» від 4 травня 1918 р. вказується, що потрібно «...скасувати всі інші місцеві і армійські революційні трибунали з передачею їх справ в найближчі революційні трибунали» (Декреты советской власти, 1959).

Однак практична необхідність реалізації судочинства у військових частинах, що в період воєнних дій були в постійному русі й не могли «обслуговуватися» територіальними судами, стала причиною відомчої самодіяльності Наркомату військових справ РСФРР, що, незважаючи на загальну урядову лінію, наказами від 23 липня 1918 р. започаткував фронтові полкові суди та ротні товариські суди. У той же час з ініціативи революційних військових Рад армій Східного фронту влітку 1918 р. були започатковані революційні військові трибунали армій (польові трибунали, військово-польові революційні суди). А 14 жовтня 1918 р. наказом Революційної Військової Ради Республіки (далі – РВРР) було засновано Революційний військовий трибунал (далі – РВТ) РСФРР. Водночас РВТ формувалися також при фронтах, арміях, дивізіях тощо.

Завданнями РВРР були: розгляд справ про особливо тяжкі злочини, скоєні вищими посадовими особами Червоної армії; організація РВРР і визначення основних напрямів їх діяльності; вироблення військово-революційного судочинства; встановлення каральної політики відповідно до умов бойового життя; розробка єдиних форм діловодства і звітності.

У грудні 1918 р. РВРР розробила єдину «Інструкцію революційним військовим трибуналам фронтів і армій», яка була введена в дію 8 січня 1919 р. Названа Інструкція

складалася з шести розділів і включала наступні основні положення: влаштування і склад військових трибуналів, підсудність, судочинство, про покарання, про скасування вироків і про звітність. Відповідно до Інструкції та Положення система революційних військових трибуналів складалася з РВРР, РВТ фронтів, армій і відділів при дивізіях і окремих бригадах. Встановлювалося, що РВТ були органами відповідних революційних військових рад, голови та члени РВТ призначалися ними і політично були їм підзвітні.

РВТ розглядали справи контрреволюційних, посадових і військових злочинів. справи між різними РВТ розподілялися залежно від посадового становища обвинуваченого. Кожен вищий РВТ міг прийняти до свого провадження будь-яку справу, підсудно нижчу трибуналу (Военно-судебные органы (1918-1921 гг.)).

При винесенні вироків, згідно зі ст. 2 Положення, РВТ керувалися «інтересами соціалістичної республіки, оборони її від ворогів соціалістичної революції й інтересами класової боротьби за торжество пролетаріату, як це підказується йому революційною комуністичною правосвідомістю і революційною совістю» (Печатня, 1919: 131). Вироки трибуналів не підлягали оскарженню і виконувалися протягом 24 годин. Право призупинення вироків належало тільки відповідним Реввійськрадам або вищому революційному трибуналу. Як Інструкція, так і Положення від 4 лютого 1919 р. не регламентувало строго і детально процедуру судового розгляду.

У ст. 6 Положення встановлювалося, що «після закінчення слідства весь слідчий матеріал передається голові трибуналу, який по ознайомленню зі справою (особисто або через одного з членів трибуналу) призначає справу до слухання, причому доповідачем у справі в трибуналі є або голова, або той член трибуналу, котрому головою було доручено ознайомлення зі справою» (Печатня, 1919: 131). Рішення і вирок трибуналів виносилися ім'ям Російської Соціалістичної Федеративної Республіки.

Іншою визначною подією стало формування 3 грудня 1918 р. Всеукраїнської надзвичайної комісії (далі – ВУНК), наділеної правом здійснювати позасудову репресію (Усенка, 2014: 367). Це був орган комуністичного терору й утвердження більшовицької диктатури в Україні, створений в Україні як філія Всеросійської надзвичайної комісії. Комісія мала безпосередньо підпорядковуватися Тимчасовому робітничо-селянському урядові України (далі – ТРСУУ). Для виконання завдань, що поклалися на ВУНК, при ВУНК і місцевих надзвичайних комісіях були створені військові частини. Комісія формально безпосередньо підпорядковувалася урядові УРСР. Вона діяла в тісному контакті з Всеросійською Надзвичайною Комісією. До складу ВУНК входили органи позасудової репресії – колегії, двійки, трійки, особливі наради, які привласнили функції суду і грубо порушували законність та права громадян (ВУНК – ГПУ – НКВС).

27 грудня 1918 р. ТРСУУ ухвалив постанову «Про Всеукраїнську, фронтів і місцеві надзвичайні комісії», за якою всі місцеві надзвичайні комісії були підпорядковані ВУНК. Останній було доручено організувати об'їзд та інструктування місцевих надзвичайних комісій, спрямовувати їхню роботу. Від грудня 1918 р. до березня 1919 р. ВУНК очолював призначений з Москви І. Шварц, квітень – вересень 1919 р. – очолювана М. Лаціс (Судрабс), якого було відряджено в Україну з Росії з великою групою чекістів. Уже навесні 1919 р. з'ясувалося, що органи надзвичайної комісії припускають у своїй діяльності насильство і зловживання, це викликало різкий протест і невдоволення населення. У ситуацію був змушений втрутитись особисто В. Ленін, який, зокрема, критикував М. Лаціса за його схильність до виправдання брутальних дій.

30 травня 1919 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий комітет (далі – ВУЦВК), Раднарком, НКВС і ВУНК спільно затвердили «Постанову про Всеукраїнську і місцеву надзвичайні комісії», яка надала легітимного характеру діяльності чекістів. ВУНК оголошувалась органом НКВС і працювала на правах його відділу. Голова ВУНК та його заступник призначалися Раднаркомом (Усенка, 2014: 194). Від серпня 1919 р. роботу ВУНК в Україні було згорнуто.

11 грудня 1919 р. більшовиками створено Всеукраїнський революційний комітет (далі – Всеукрревком), а при ньому – Управління надзвичайних комісій і особливих відносин (його невдовзі очолив московський чекіст В. Манцев). Постановою ВУЦВК від 17 березня 1920 р. його перетворено у Центральне управління надзвичайних комісій для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією і посадовими злочинами (далі – Цупрнадзком) при Раднаркомі УСРР, яке не було органом НКВС, а підпорядковувалося Раднаркомові. Разом із підрозділами Червоної армії і частинами особливого призначення чекісти відіграли вирішальну роль у діях проти українських повстанців, зокрема у терористичних акціях проти селянства, взятті та знищенні заручників, винищенні ворогів більшовицького режиму.

У період окупації України армією А. Денікіна були утворені комісії для розслідування злочинів чекістів. До цих комісій входили громадські діячі, іноземці. Висновки комісій підтверджувалися свідченнями очевидців.

30 березня 1921 р. Цупрнадзком перейменований на ВУНК. У лютому 1922 р. політбюро ЦК КП(б)У відповідно до директив московського керівництва розглянуло питання про реорганізацію ВУНК і перетворення її у Державне політичне управління (далі – ДПУ). Це було закріплено відповідною постановою ВУЦВК від 22 березня 1922 р. (ВУЧК). Важливим завданням цієї установи була боротьба з «політичними злочинами», «контрреволюційними виступами» всередині країни, а також зовнішня розвідка. За методами діяльності ДПУ принципово не відрізнялася від ВУНК. У 1934 р. із утворенням НКВС ДПУ увійшло до його складу. НКВС одночасно здійснював і керівництво міліцією України. Тоталітарний сталінський режим використовував НКВС для своїх цілей. Особливо широко антинародні репресії провадилися НКВС у 1936–1937 рр. 1946 р. НКВС був перетворений на МВС (ВУНК – ГПУ – НКВС).

16 грудня 1922 р. ВУЦВК прийняв постанову «Про введення в дію Положення про судоустрій УСРР». Відповідно до регламенту, була створена єдина судова система суду – Народний суд, Губернський суд та Верховний суд УСРР, включаючи президію, пленарне засідання, касаційні і судові колегії у цивільних та кримінальних справах. Крім того, були скасовані дисциплінарні та товариські суди при губернських професійних комітетах і повітових профспілкових асоціаціях; спеціальні збори народних судів; губернські, окружні (районні) революційні суди; губернські народні суди; Верховний трибунал і відділ Верховного судового контролю Народний комісаріат юстиції (далі – НКЮ) УСРР (Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины, 1923: Ст.779).

Виходячи з цього, в 1923 р. на чолі судової системи Української Республіки став Верховний Суд УСРР. Голова суду та його заступники призначалися Президією ВУЦВК. Відповідно голови касаційних колегій і членів Верховного Суду – за поданням Народного комісара юстиції республіки теж призначалися Президією ВУЦВК. Відкликання з посад суддів Верховного Суду УСРР здійснювалося лише Президією ВУЦВК.

До Президії Верховного Суду УСРР входили: голова, заступник голови та голова судової та вищої апеляційної комісії. До їхніх повноважень належали: розподіл обов'язків між членами Верховного Суду УСРР; перевірка та затвердження звітів; призначення спеціальних перевірок губернських судів та інших судів за рекомендацією прокурора Республіки і заслуховування звітів про результати цих перевірок; за словами прокурора Республіки, що розпочинає дисциплінарне провадження проти членів Верховного Суду УСРР, голів губернських судів та рівнозначних судів та їх представників, та накладає на них дисциплінарні стягнення в рамках президії; Верховний суд УСРР. Прокурори цього суду брали участь у засіданні Президії Верховного Суду УСРР з правом дорадчого голосу, і їхня присутність була обов'язковою (Історія Верховного Суду України).

Пленарне засідання включало: юридичні тлумачення судової практики, представлені для обговорення окремими судовими групами, Президією Верховного УСРР, прокурорами

Республіки або їх помічниками; обговорення, відкликання та обговорення на основі пропозицій Президії ВУЦВК та Президії Верховного Суду УСРР; зміни постанови, рішення й ухвали Верховного Суду та інших судів Республіки, Судової та Вищої апеляційної Ради, прокуратури Республіки та протести. Крім того, на пленарному засіданні Верховного суду УСРР обирався дисциплінарний комітет.

Верховний Суд УСРР як суд першої інстанції розглядав справи особливого значення, віднесені до нього рішенням Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету та РНК УСРР, Пленумом Верховного Суду УСРР, прокурором республіки та Державною політичною адміністрацією УСРР. Це були справи проти членів Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, народних комісарів, членів Президії Ради національної економіки України, голів та членів президій губвиконкомів та губернських судів, членів Револьюційної військової ради республіки та правління Державної політичної адміністрації, в якому позивачем чи відповідачем був Народний комісаріат Республіки або прирівняна до нього центральна установа. Усі справи першої інстанції розглядалися трьома постійними членами Верховного Суду УСРР (Історія Верховного Суду України).

При судовій колегії у кримінальних справах Верховного Суду УСРР було створено слідчий підрозділ, до складу якого увійшли слідчі з найважливіших справ. 1 жовтня 1928 р. НКВС СРСР прийняло рішення про виключення слідчих з юрисдикції судової влади та підпорядкування їх прокуратурі.

На початку 1923 р. колектив Верховного Суду УСРР був затверджений таким чином: Голова Верховного Суду, його заступник, 4 голови колегій, 16 членів, 6 слідчих з основних справ та 76 секретарів та персоналу - загалом 104 людини.

11 березня 1923 р. розпочав свою діяльність Верховний суд УСРР у складі 11 членів. У зв'язку з утворенням Союзу Радянських Соціалістичних Республік, прийняттям у 1924 р. основ судової влади Союзу Радянських Соціалістичних Республік та переходом до трирівневої системи управління в УСРР, друга сесія 9-го Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету УСРР встановила єдину судову систему республіки: народний суд, окружний суд, народний суд в Молдавській Автономній Радянській Соціалістичній Республіці та Верховний суд Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки. Остання інстанція була створена згідно постанови ВУЦВК і РНК СРСР від 27 березня 1925 р. Справами військових злочинів займалися військові трибунали. При Верховному Суді УСРР була створена дисциплінарна колегія.

11 вересня 1929 р. ВУЦВК прийняв нові положення про правосуддя, які конкретно передбачали функціонування так званої позачергової сесії Верховного Суду УСРР. Відповідно до регламенту, Верховний Суд УСРР досі керував судовою системою всієї Республіки. Обов'язки Верховного Суду полягали у здійсненні судового контролю за всіма судовими установами та військовими судами, що діяли на території УСРР; розгляді апеляційних скарг та внесенні змін до справ, ухвалених окружними судами та військовими трибуналами; розгляді справ першої інстанції – кримінальних і цивільних справ особливої державної ваги, до вирішення яких залучався інститут народних засідателів. Верховний Суд лишався єдиним судом, який мав повноваження розглядати всі справи, які вирішувалися будь-яким судом Республіки (Історія Верховного Суду України).

Формування тоталітарних режимів призвело до встановлення позасудових покарань та репресивних інституцій. В основному це пояснюється тим, що суд чинив опір репресіям. З 1930 р. в українських обласних центрах створено «трійки» та «двійки» – каральні позаправові інститути. Вони могли включати до провадження будь-яку кримінальну справу та провадити розгляд без участі свідків, адвокатів та обвинуваченого, ознайомлення останнього з матеріалами слідства. Рішення «трійок» та «двійок» не могли бути оскаржені.

25 вересня 1931 р. Постановою ВУЦВК та РНК було прийнято нове положення про судоустрій. Окружні суди почали створюватися як перший і другий верховні суди та переглядалися установами Української Радянської Соціалістичної Республіки. Це положення стосувалось пріоритетних завдань судової влади, особливо боротьби проти класових ворогів.

З прийняттям 20 травня 1932 р. постанови ВУЦВК та РНК УСРР «Про зміни в організації судових установ» почали створюватися обласні суди як суди першої та другої касаційно-ревізійної інстанції. Як результат судова система набула такого вигляду: районний суд, обласний суд і Верховний Суд УСРР (Історія Дніпровського апеляційного суду).

Згідно постанови ВУЦВК України та РНК від 26 червня 1934 р. «Про розширення прав Верховного Суду УСРР, Верховного Суду Молдавської Автономної Радянської Республіки та Окружного суду стосовно керівництва судовими органами на місцях» до функцій Верховного Суду УСРР також входили: контроль товариських та сільських судів, на Верховний Суд покладалося керівництво всіма судами республіки та допоміжними судовими органами (Апеляційне судочинство на початку ХХ століття).

Юридичною базою для розвитку судової системи на українських землях стала Конституція УРСР 1937 р. Відповідно до положень цього документа Верховний Суд УРСР обирався Верховною Радою УРСР терміном на 5 років (Історія Верховного Суду України), обласні суди – обласними Радами трудящих, народні суди – громадянами району (міста). Судочинство провадилося українською мовою. Функціонування такої системи судоустрою збереглося на довгий період радянської влади в Україні.

Висновки. Отже, період роботи карально-репресивних органів можна назвати репресивним та тоталітарним. Кожен структурний орган карально-репресивної системи реалізовував політику диктаторського режиму. Народні суди та Ревтрибунали зосереджували під своїм контролем всю владу. Судові вироки підлягали беззаперечному виконанню, оскаржити рішення було майже неможливо. Особливістю функціонування радянської карально-репресивної системи в судовій галузі України була централізація судової системи, пряма причетність судів до загальносоюзної радянської репресивної машини, існування каральних позасудових органів. Оскільки джерельний матеріал з даної теми ще далеко не весь опрацьований вченими, є необхідність продовжувати наукові дослідження порушеної проблеми.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Апеляційне судочинство на початку ХХ століття. URL: https://kia.court.gov.ua/sud2690/sud_1/istoria/

Бажан О. Репресивна діяльність ВУНК – ДПУ – НКВС – КДБ на Київщині у 1919–1980-ті рр. Київ, 2011. № 1. С. 156-234.

Военно-судебные органы (1918-1921 гг.). URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/42265-voenno-sudebnye-organy-1918-1921>

ВУНК – ГПУ – НКВС. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/TS001932>

ВУЧК (Всеукраїнська Надзвичайна Комісія). URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Vuchk

Декреты Советской власти. Т. II. Москва: Гос. издат-во политической литературы, 1959.

Деміда М. А. Початок сталінського суду: за матеріалами особливої папки (1924–1925 рр.). Запоріжжя, 2016. № 4. С. 4-8.

- Егорова В. С. Историчні етапи становлення та розвитку конституційно-правового статусу суддів судів загальної юрисдикції. Київ, 2011. С. 184-189.
- Исторична довідка Яготинського районного суду Київської області. URL: https://yg.ko.court.gov.ua/sud1028/pro_sud/historical_note/
- История Верховного Суда Украины. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/DCEF80B885A1C8B8C225812F002DA85E](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/DCEF80B885A1C8B8C225812F002DA85E)
- История Днепропетровского апелляционного суда. URL: https://dpa.court.gov.ua/sud4803/info_sud/history/
- Литвин А. Л. Красный и белый террор в России. 1918–1922 гг. Москва, 2004.
- Печатня С. П. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919 г. Киев, 1919.
- Постанова Народного Секретаріату України «Про введення Народного суду» від 4 січня 1918 р. URL: https://yg.ko.court.gov.ua/sud1028/pro_sud/historical_note/
- Программа Российской Коммунистической Партии (большевиков) 1919г. URL: <http://www.agitclub.ru/center/comm/rkpb/duverge.htm>
- Скрынник Н. А. Уголовная политика Советской власти. Харьков, 1924. С. 5-8.
- Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины, 1923.
- Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / За ред. І. Б. Усенка. Київ, 2014.
- Сушло Д. С. Історія суду Радянської України (1917–1967). Київ, 1968.
- Сушло Д. С. Організація судових органів Української РСР в період 1917–1925 рр. Київ, 1960.
- Сушло Д.С. Развитие органов правосудия и их деятельность в Украинской ССР (1918-1972гг.): автореф. дис...д-ра юрид. наук: 120001. Киев, 1973.
- Усеїнова А. Некоторые аспекты внедрения судебной системы УССР после реформы 1922 г. 2011. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-vnedreniya-sudebnoy-sistemy-ussr-posle-reformy-1922-g/viewer>
- Усеїнова Г. С. Судова реформа УСРР 1922–1929 рр.: етапи, принципи, цінність досвіду. Харків, 2010. № 2. С. 47-51.
- Фісун А.О. Функціонування Народного Суду в системі судоустрою радянської України. Миколаїв, 2021. С. 106-108.
- Хмельницкий А. И. Красное Право и Красный Суд: Публичная лекция. Одесса, 1921. С. 5-17.

REFERENCES

- Apelyatsiynе sudochynstvo na pochatku XX stolittya [Appeal proceedings in the early twentieth century]. [in Ukrainian]. URL: https://kia.court.gov.ua/sud2690/sud_1/istoria/
- Bazhan O. (2011), Represyivna diyal'nist' VUNK – DPU – NKVS – KDB na Kyuyivshchyni u 1919–1980-ti rr. Kyuyiv. № 1. P. 156-234. [in Ukrainian].
- Dekrety Sovet-skoy vlasty [Soviet decrees]. T. II. Moskva: Hos. yzdat-vo polytycheskoy lyteratury, 1959. [in Russian].
- Demida M. A. (2016). Pochatok stalins'koho sudu: za materialamy osoblyvoyi papky (1924–1925 rr.). [The beginning of Stalin's court: according to a special folder (1924-1925)]. Zaporizhzhya. № 4. P. 4-8. [in Ukrainian].
- Fisun A.O. (2021). Funktsionuvannya Narodnoho Sudu v systemi sudoustroyu radyans'koyi Ukrayiny. [Functioning of the People's Court in the judicial system of Soviet Ukraine]. Mykolayiv. P. 106-108. [in Ukrainian].
- Istoriya Dniprovs'koho apelyatsiynoho sudu. [History of the Dnieper Court of Appeal]. [in Ukrainian]. URL: https://dpa.court.gov.ua/sud4803/info_sud/history/

Istoriya Verkhovnoho Sudu Ukrayiny. [History of the Supreme Court of Ukraine]. [in Ukrainian]. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/DCEF80B885A1C8B8C225812F002DA85E](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/DCEF80B885A1C8B8C225812F002DA85E)

Istorychna dovidka Yahotyns'koho rayonnoho sudu Kyyivs'koyi oblast.i [Historical reference of Yahotyn district court of Kyiv region]. [in Ukrainian]. URL: https://yg.ko.court.gov.ua/sud1028/pro_sud/historical_note/

Khmel'nytskyy A. Y. (1921). Krasnoe Pravo y Krasnyy Sud: Publychnaya lektsyya. [Red Law and Red Court: Public Lecture]. Odessa. P. 5-17. [in Russian].

Lytvyn A. L. (2004). Krasnyy y belyy terror v Rossyy. [Red and white terror in Russia]. 1918–1922 hh. Moskva. [in Russian].

Pechatnya S. P. (1919). Sobraneye uzakoneny y rasporyazheny raboche-krest'yanskoho pravytel'stva Ukrayny za 1919 h. [Collection of legalizations and orders of the workers and peasants government of Ukraine for 1919]. Kyev. [in Russian].

Postanova Narodnoho Sekretariatu Ukrayiny «Pro vvedennya Narodnoho sudu» vid 4 sichnya 1918 r. [Resolution of the People's Secretariat of Ukraine «On the Introduction of the People's Court» of January 4, 1918] [in Ukrainian]. URL: https://yg.ko.court.gov.ua/sud1028/pro_sud/historical_note/

Prohramma Rossyyskoy Kommunistycheskoy Party (bol'shevykov) 1919 h. [Program of the Russian Communist Party (Bolsheviks) 1919]. [in Russian]. URL: <http://www.agitclub.ru/center/comm/rkpb/duverge.htm>

Skrynyuk N. A. (1924). Uholovnaya polytyka Sovet'skoy vlasty. [Criminal policy of the Soviet power]. Kharkov. P. 5-8. [in Russian].

Sobraneye Uzakoneny y Rasporyazheny Raboche-Krest'yanskoho Pravytel'stva Ukrayny. (1923). [Collection of Legalizations and Orders of the Workers 'and Peasants' Government of Ukraine]. [in Russian].

Sudova vlada v Ukrayini: istorychni vytoky, zakonomirnosti, osoblyvosti rozvytku. (2014). [Judiciary in Ukraine: historical origins, patterns, features of development] / Za red. I. B. Usenka. Kyyiv. [in Ukrainian].

Suslo D. S. (1960). Orhanizatsiya sudovykh orhaniv Ukrayins'koyi RSR v period 1917–1925 pp. [Organization of the judicial bodies of the Ukrainian SSR in the period 1917–1925] Kyyiv. [in Ukrainian].

Suslo D. S. (1968). Istoriya sudu Radyans'koyi Ukrayiny (1917–1967). [History of the court of Soviet Ukraine (1917-1967)]. Kyyiv. [in Ukrainian].

Suslo D.S. (1973). Razvytye orhanov pravosudyaya y ykh deyatelnost' v Ukraynskoy SSR (1918-1972hh.). [The development of the judiciary and their activities in the Ukrainian SSR (1918-1972)]: avtoref. dys...d-ra yuryd. nauk: 120001. Kyev. [in Russian].

Useinova H. S. (2010), Sudova reforma USRR 1922–1929 rr.: etapy, pryntsyipy, tsinnist' dosvidu. [Judicial reform of the USSR in 1922–1929: stages, principles, value of experience]. Kharkiv. № 2. P. 47-51. [in Ukrainian].

Useynova A. (2011). Nekotorye aspekty vnedrennya sudebnoy systemy USSR posle reformy 1922 h. [Some aspects of the implementation of the judicial system of the Ukrainian SSR after the reform of 1922]. [in Russian]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-vnedreniya-sudebnoy-sistemy-ussr-posle-reformy-1922-g/viewer>

Voенно-sudebnyye orhany (1918-1921 hh.). [Military judicial authorities (1918-1921)]. [in Russian]. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/42265-voенно-sudebnyye-organy-1918-1921>

VUCHK (Vseukrayins'ka Nadzvychnaya Komisiya). [All-ukrainian Extraordinary Commission]. [in Ukrainian]. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Vuchk

VUNK – НПУ – НКВС. [in Ukrainian]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/TS001932>

Yehorova V. S. (2011), Istorychni etapy stanovlennya ta rozvytku konstytutsiyno-pravovoho statusu suddiv sudiv zahal'noyi yurysdyktsiyi [Historical stages of formation and development of the constitutional and legal status of judges of courts of general jurisdiction]. Kyiv. P. 184-189. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

В статті розкрито основні функції та особливості роботи карально-репресивних органів судової системи в радянській Україні. Досліджено діяльність таких репресивних структур як Народний суд, Революційний військовий трибунал, Всеукраїнська надзвичайна комісія та Верховний суд. На основі вивчення центральних та відомчих нормативно-правових актів, зосереджена увага на завданнях карально-репресивних органів щодо приборкання антирадянських проявів серед населення. Виділено основних науковців, які досліджували дану тему. Виокремлено радянських та сучасних українських дослідників. Серед радянських можна виділити М. Скринніка, А. Хмельницького та Д. Суслу; серед сучасних українських науковців виділено І. Усенко, А. Усеїнова, В. Єгорова, М. Деміда. Актуальність дослідження визначається тим, що сучасна судова система України має низку недоліків і потребує реформування. Таким чином, автор виділив основні особливості роботи репресивних структур і дослідив їх функціонування в період з 1918 по 1937 роки. Що дає змогу зрозуміти структуру роботи карально-репресивних органів даного періоду. Дана стаття показує аналіз роботи судової системи на різних етапах її розвитку. Так, розглянута діяльність Народного суду та рішення, які приймалися судом. Кожний вирок підлягав негайному виконанню, тому уникнути виконання було майже не можливо. В свою чергу, рішення Всеукраїнської надзвичайної комісії не підлягали оскарженню. Якщо комісія винесла рішення, то воно є правильним і оскарженню не піддається. На зміну репресіям Всеукраїнської надзвичайної комісії прийшов Верховний суд, який почав працювати за єдиною судовою системою. Важливим є недопущення карально-репресивних проявів в системі судоустрою української держави. Тож, звернення до питання функціонування радянських карально-репресивних органів судової системи в Україні допоможе виробити механізми щодо запобігання появі каральних та репресивних ознак у будь-якій ланці системи суду України.

Ключові слова: карально-репресивні органи, УСРР, суд, судова система, Народний суд, ВУНК, Верховний суд.